

BOEIEND SYMPOSIUM OVER HET THEMA: “De HOOP”

De sprekers op het symposium vlnr: Dr. Sjaak de Gouw, Drs. Alex Buijsman, dagvoorzitter Prof.dr. Lammert Leertouwer, Drs. Jan Laurier, Drs. Wilma Nijborg en Prof.dr. Erik Borgman

De vraag die op dit symposium centraal stond was: “Is de hoop een spiritueel of religieus begrip of kan hoop zich manifesteren op alle terreinen van het leven?” Prof.dr Erik Borgman gaf een inleiding op het onderwerp. Bovengenoemde vertegenwoordigers uit de gezondheidszorg, het bedrijfsleven, de maatschappij en politiek lieten elk hun licht schijnen over het onderwerp.

Drs. Jan-Jaap de Haan, CDA-wethouder cultuur, werkgelegenheid en inkomen van de Gemeente Leiden opende het symposium met de vraag: “Wat is de reden voor een organisatie om het thema hoop centraal te stellen?” Leven we in een situatie die hopeloos is? De Schrift leert al dat angst de tegenhanger is van de hoop. In 1 Korinthiers 13 gaat het om de begrippen: Geloof, Hoop en Liefde. Geloof legt de relatie met God, Liefde de relatie met de mensen. Waar heeft de Hoop betrekking op: Hoop op God? Hoop op een betere situatie? Hoop op uitkomst voor volkeren in bedreigde omstandigheden?

Hoop is afwezigheid van wanhoop. Hoop is de vaardigheid om niet op te geven. Ik sprak laatst met een vrouw van 25 jaar die met twee kinderen werkloos en dakloos was. Waarom had zij hoop? Zij ontleende haar hoop aan het vertrouwen in haar zelf, dat zij in deze ogenschijnlijk

uitzichtloze situatie toch een verandering zou kunnen bewerkstelligen. Crisis is een situatie van onzekerheid die niet ontkend kan worden. Het is een situatie waarin hoop ontstaat die tot handelen in die situatie leidt”.

Prof.dr. Eric Borgman, hoogleraar Theologie van de religie in Tilburg

"Sinds 2004 meet het Sociaal Cultureel Planbureau dat Nederlanders tevreden zijn over hun leven, maar bang voor de toekomst. Dat is het tegenovergestelde van hoop. Hoop is iets anders dan optimisme of vooruitgangsgeloof. Hoop is – zo zegt de christelijke traditie – een "theologische deugd": Een deugd omdat zij gericht is op God. Seculier vertaald: hetgeen ons doet hopen, kan ons alleen gegeven worden, maar niet geconstrueerd.

Een ambtenaar die ik in Brussel ontmoette vertelde over zijn vader. Die diende in het Vrije Poolse leger en was na de oorlog in Nederland gebleven. Door de hoop - sprak de ambtenaar - hebben mensen als mijn vader alles ingezet voor een onbekende toekomst en ze hebben altijd een relatief zwakke maatschappelijke positie gehad.

In tegenstelling tot wat veel mensen denken is het niet zo dat het hogere en de inzet ervoor uit de Nederlandse samenleving

is verdwenen, of minder verplichtend geworden of minder onbaatzuchtig. Het lagere wat mensen niet willen is voor hen vaak makkelijker te verwoorden dan het hogere dat ze wel willen. Dit versterkt de typisch Nederlandse klaagcultuur en draagt bij aan het gevoel dat het hogere verdampst – aan een gevoel van hopeloosheid. Mensen hebben weinig taal en vorm om uit te drukken wat hen drijft en motiveert. Dat maakt het heel moeilijk een hoopvol perspectief met anderen te delen. Het is belangrijk dat mensen op basis van hun inzet weer taal vinden om hun verlangen en hoop uit te drukken.

Het hoort bij de hoop dat hij niet van ons is, maar ons aanspreekt, ons in zich opneemt en naar de toekomst draagt. Op basis hiervan wordt het pas zinvol je verlangen te verwoorden en het proberen te realiseren. 'Zie, ik maak alle dingen nieuw' (Apocalyps 21,5). Christenen geloven in een God die Jezus uit de doden heeft opgewekt en 'daarom is jullie geloof in God tevens hoop op God' (1 Petrus 1,21)".

In de improvisatiemaatschappij beschreven door Hans Boutelier overleven en innoveren mensen door te improviseren en te reageren op de situatie die zij aantreffen en dus niet door grote plannen uit te denken en deze vervolgens in werking te zetten. Boutelier brengt improvisatie in verband met jazz. In de jazz komt orde tot stand niet doordat een gezamenlijke partituur wordt gevolgd, maar stimuleert de ene improvisatie de andere, jagen deze de derde aan en worden allen door de vierde tijdelijk tot een synthese samengevoegd. Hoop is, zo zou je kunnen zeggen, de schijnbaar afwezige, maar wel degelijk werkbare dirigent die dit proces leidt. Zo scheidt hoop niet alleen toekomst, maar is hoop de grondslag voor een leven in zinvolle verbondenheid.

Hoop kan niet gecreëerd worden, zeker niet door politici of bestuurders. Hoop dient zich aan bij mensen, individueel en collectief. Hoop leidt niet tot een vlucht vooruit, dan is ze vooruitgangsgeloof. Hoop drukt zich misschien wel het meest duidelijk uit in het vermogen in schijnbaar hopeloze situaties te blijven en te speuren naar wat zich daarin aandient. Naar Bijbelse overtuiging wordt de steen die de bouwers verwerpen, de hoeksteen van het nieuwe huis dat we samen te bouwen hebben (vgl. Psalm 118,22). De kerk is vanouds goed in blijven: bij onaanzienlijke mensen, op godverlaten plaatsen, in hopeloze situaties. Omdat God de oorsprong, de dragende grond en het doel van alles is, is iedereen het aanzien waard, geen plaats door God verlaten en geen situatie zonder hoop.

De tegelijkertijd maatschappelijke functie en religieuze taak van de *kerk* is het om bewaarplaats van de hoop te zijn als gestalte van Gods komende aanwezigheid.

Drs. Alex Buijsman manager bij Swets Information Services

“Wat is hoop en kan het iets bijdragen”.

Professor Borgman heeft al gezegd:

- Hoop is altijd aanwezig en een onverwoestbare kracht in mensen - Hoop laat mogelijkheden zien en brengt het geloof dat dingen ook anders kunnen - Door hoop leeft de toekomst al in het heden - We trekken zo het gehoopte als het ware naar ons toe - Hoop is iets om over te praten. We mogen hopen. Visioenen, idealen en verlangens zijn daarom geen illusie, maar ze zijn de grondstoffen waarmee we onze samenleving bouwen.

Ook in het bedrijfsleven geldt nadrukkelijk dat er beelden moeten zijn over de toekomst. Vanuit het managementperspectief is het

echter haast niet mogelijk om “alleen” de visie neer te zetten. Wil iedereen enthousiast meewerken dan is het noodzakelijk dat de beelden van alle medewerkers bijdragen aan het totaal toekomstbeeld, opdat ieders bijdrage ook voor de mensen zelf voelbaar en zichtbaar is. Dit wakkert bij iedereen de hoop aan om naar de toekomst te kunnen bijdragen en een verschil te kunnen maken. Er is een spanningsveld tussen leiding en medewerkers. Aan de ene kant verwachten medewerkers nadrukkelijk geïnspireerd te worden, aan de andere kant willen mensen het liefst hun eigen visioenen en idealen (hoop) terug herkennen in de visie waarmee ze geïnspireerd worden.

In een crisis zijn er drie typen van reacties van mensen waar te nemen.

Er zijn mensen die nog voor dat de crisis echt goed begonnen is, al bezig zijn het schip te verlaten. Ze geloven niet meer dat hun handelen verschil kan maken. Ze zoeken een andere baan of haken geestelijk volledig af.

Er zijn mensen die hopen dat het goed komt, maar verder niet in beweging komen. Ze blijven passief, maar doen mee als ze gerichte taken krijgen.

Er zijn mensen die het voortouw pakken en vanaf het begin beelden oproepen over hoe het wordt als de crisis voorbij is en die zoeken naar hoe te handelen in het heden om deze beelden waarheid te laten worden.

Er moet iets zijn dat ons aanzet tot handelen. Dat ons het vertrouwen geeft om in het diepe te springen en de toekomst al vandaag te leven en daarmee de hoop niet alleen te voelen, maar ook gestalte te geven.

Ik ben ervan overtuigd geraakt dat er een diepere bron onder ligt die mensen van binnenuit een kracht en energie geeft om te gaan doen wat er gedaan moet worden. Deze bron is voor iedereen verschillend en hij verandert door de tijd heen. Vandaag de dag zijn we meer op ons zelf gericht en zullen we de bron ook nadrukkelijk in onszelf moeten vinden. Voor veel mensen is het geloof wegge gevallen als ankerpunt en inspiratiebron. Kapot geredeneerd door de rede en alle wetenschappelijke bewijzen dat de dingen niet zo kunnen zijn zoals ons in de kerken werd verteld. Daarin wordt volledig voorbij gegaan aan het feit dat geloof bedoeld is als een geheim dat kracht, inspiratie en bovenal hoop wil brengen. Wat de mens ook fout doet, God wil altijd opnieuw met hem/haar op weg gaan als de mens er voor kiest. In het ontstane vacuüm moeten mensen dus op zoek naar eigen innerlijke motivatie. Als mensen om ons heen geïnspireerd worden om zich in te zetten voor anderen en het bedrijf, is er in ieder geval met zekerheid te zeggen dat het om een positieve kracht gaat. Veel mensen die hun bron kennen, vinden het eng om hierover te praten met anderen. Ze voelen zich dan erg kwetsbaar. Dit vraagt om overgave aan het geheim. en dat vraagt om moed en steun van de omgeving. Er is een enorme behoefte in onze maatschappij aan visioenen en idealen. Aan mensen die durven te vertellen waarom ze in iets geloven dat maakt dat hun hoop overgaat in actiegericht handelen. Meestal leidt het delen van die bron tot het groeien van de bron. Als we als mensen eerder genoemde moed hebben, dan worden we zelf een inspirerend/hoopvol voorbeeld. Op deze wijze kunnen we allemaal bijdragen aan het welzijn van onze omgeving, het bedrijf of organisatie waar we in werken en het land waarin we leven. Ook onze economie is daar bij gebaat, want groei en welvaart wordt mede bepaald door het vertrouwen (de hoop) die we in de toekomst hebben.

Dr. Sjaak de Gouw directeur GGD-Hollands Midden

Hoop als medicijn?

Toen ik met werken begon, ondertekende ik brieven met de woorden: "Ik hoop dat... (ik u hiermee heb geïnformeerd of hiermee uw vraag heb beantwoord). Mij werd door de leiding verzocht mijn brieven voortaan te ondertekenen met "ik vertrouw er op", "ik meen dat" etc. Hopen doet u maar in kerk, wij hopen niet, maar weten dingen zeker werd mij te verstaan gegeven.

Het uitstralen van een niet-ervaren zekerheid ging mij moeilijk af en ik vond het ook van gebrek aan respect voor de lezer van mijn brief getuigen. Nu ik zelf directeur ben gebruik ik regelmatig de 'hoop'-formulering ondanks dat ik niet-kerkelijk ben. Dus hoop speelt ook buiten de kerk een rol, in ieder geval in mijn brieven.

En in de afgelopen dertig jaar ben ik er achter gekomen dat hoop ook in de gezondheidszorg een fundament is voor het werk van tienduizenden betrokken professionals

De hoop speelt zich af op drie niveaus. Op het niveau van de patiënt, van de individuele zorgverleners en van de organisatie als geheel.

Het menselijk lichaam heeft een zelfgenezend vermogen, gevormd door een mix van fysieke en psychische processen. Het belang van de laatste wordt in de oudheid en in sommige hedendaagse culturen terdege erkend. In de tachtiger jaren van de vorige eeuw ontstond de Psycho-Neuro-Immunologie. Deze probeert o.a. antwoord te vinden op de vraag waarom de ene persoon wel en de ander niet geneest bij allerlei lichamelijke en geestelijke bedreigingen als bacteriële en virale infecties, kanker, maar ook bijvoorbeeld psychotrauma. We weten inmiddels dat die verschillen ontstaan onder invloed van hormonen en het zenuwstelsel. Positieve emoties leiden tot een ander hormoonevenwicht, waarin minder stress-hormonen zijn en meer positieve hormonen en ze leiden tot zenuwimpulsen in de buurt van het afweersysteem. Vandaar dat cognitieve gedragstherapie een steeds grotere rol gaat spelen bij de behandeling van aandoeningen die niet eenvoudig te genezen zijn. De patiënt zelf, zijn of haar weerbaarheid en zelfgenezend vermogen, wordt versterkt. Hoop speelt hierin een centrale rol. Hoop zorgt voor een positief beeld van de toekomst en is een positieve emotie. Als je iemand hoop ontnemt, zie je de hormoonspiegels binnen enkele uren dalen. Hoop geven is een belangrijk onderdeel van het behandelproces, waar niet lichtvoetig mee moet worden omgegaan. De houding van behandelaars en verplegend personeel speelt hierin een grote rol. Uit onderzoek blijkt dat empathie, echtheid en onvoorwaardelijke, accepterende warmte van de behandelaar en motivatie, houding en verwachting van de patiënt elkaar wederzijds sterk beïnvloeden. Mensen zijn gevoelig voor signalen, die hoop geven of juist hoop ontnemen. In de opleidingen wordt hieraan helaas nog te weinig aandacht gegeven, waardoor het in de praktijk niet altijd goed gaat.

Voor een behandelaar en verpleegkundige speelt hoop een grote rol in zijn of haar werk. Hoop is voor velen de drijfveer achter hun roeping en zorgt voor energie. Dat geldt voor hoop op individueel niveau als mede op het niveau van hun bijdrage aan de gezondheid van de bevolking. Die hoop op individueel niveau is te horen op de zusterpost als de ene verpleegkundige tegen de anderen zegt dat ze zó hoopt dat een behandeling bij de patiënt aanslaat. Die hoop neemt ze vervolgens mee in haar contacten met die patiënt en zorgt in die interactie voor positieve energie bij de patiënt en daarmee ook tot een grotere kans op genezing. Ook op collectief niveau, in het ziekenhuis als organisatie of in de gezondheidszorg als geheel, is hoop een belangrijke drijfveer voor het werk van al die duizenden werkers en onderzoekers. Florence Nightingale, the lady with the lamp, wordt niet voor niets met een lamp afgebeeld. Haar lamp is een teken van hoop; ze komt licht brengen in de duisternis, waarin mensen met gezondheidsproblemen zich vaak bevinden. Zeker in de periode, waarin zij leefde, maar ook nu nog is ziekte en dood overal om ons heen zichtbaar en worden we er regelmatig mee geconfronteerd. Die collectieve confrontatie zorgt ervoor dat we ons met gedrevenheid inspanssen om de zorg te verbeteren. Dus behalve dat hoop doet leven, geneest hoop ook. Het is een effectiever medicijn dan veel pillen die we dagelijks gebruiken.

Drs Wilma Nijborg, directeur Vluchtelingenwerk ZH-Noord.

Ik was al vroeg op de hoogte van het thema van het symposium: 'de Hoop' en ik heb er sindsdien her en der veel over gehoord.

Hoop speelt in de verschillende culturen. Nederlanders vinden het moeilijk er iets over te zeggen. Dat is in andere culturen ook zo. In sommige culturen speelt de vrees dat als verwoord wordt waarop je hoopt, dat dat een mogelijk negatieve invloed op de afloop kan hebben.

Vluchtelingen krijgen in eerste instantie te maken met het verlies van hoop. Ze hebben geen hoop meer dat in hun land van herkomst het nog veilig voor hen is. Ze hebben het vertrouwen

verloren dat er in hun land nog mensen zijn die veiligheid voor hen kunnen bewerkstelligen. Met het verlaten van hun land is er het verlies van sociale status, inkomsten, familie en vrienden. Het is heel belangrijk om aan vluchtelingen te vragen: "Wat gebeurde er op dat moment met je"? Het vermijden van praten over die gevoelens kan maken dat mensen daarin vastlopen. Het is goed met vluchtelingen terug te kijken naar de situatie in het eigen land.

Vluchtelingen zijn blij als ze de grenzen van hun land dat voor hun onveilig is geworden, achter zich hebben gelaten. De hoop van vluchtelingen is niet gekoppeld aan het idee om terug te gaan. Er is hoop op een verblijfsvergunning, op veiligheid. Ze willen dingen realiseren, maar weten niet of het beter zal worden..

Het is voor vluchtelingen moeilijk zich gereduceerd te weten tot een groep. Dan krijg je niet de mogelijkheid je eigen gezicht te laten zien. Je eigen verhaal te laten horen. Soms lukt dat wel als er mensen in de buurt zijn die al in de schijnwerpers staan en jou de gelegenheid geven je verhaal te doen.

Ouders kunnen veel op de koop toe nemen. Door hun vlucht uit het land van herkomst zijn ze alles kwijt en realiseren ze vaak een veel lagere status dan waar ze aan gewend waren. Ze zetten zich dan in voor de toekomst van hun kinderen. Die zullen veilig zijn en meer kunnen bereiken.

Vluchtelingen wordt niet gevraagd wat zij zelf willen. Ze zijn een hele lange tijd afhankelijk. Eerst van mensensmokkelaars, van geldschietters, van opvang. Als ze een verblijfsvergunning krijgen en ook huisvesting, moeten ze weer leren zelf beslissingen te nemen.

Ook vluchtelingenmedewerkers hebben hoop. Ze hopen dat hun inzet een bijdrage kan leveren aan een beter bestaan voor de vluchtelingen. Ze kunnen meewerken om daadwerkelijk protest aan te tekenen tegen de manier waarop onze maatschappij met vluchtelingen omgaat. Vrijwilligers hebben de blijdschap gezien als deze mensen een eigen woning krijgen. Ze hopen dat hun werk er toe doet en zien dat zo gerealiseerd. Belangrijk is het dat vluchtelingen weer in hun kracht komen te staan, ondanks de vele moeilijkheden. In de eigen kracht gaan staan kan ook betekenen dat mensen kiezen voor een leven als illegaal, maar kan ook betekenen dat zij besluiten terug te keren naar het land waar hun familie is.

Na het generaal pardon hebben de vluchtelingen in Leiden die daarvoor in aanmerking kwamen allen een verblijfsvergunning gekregen. Gezinshereniging is een recht. De laatste tijd zijn vluchtelingen onderwerp van bezuinigingen. Gemeenten en kerken protesteren.

Een belangrijk bijbels beeld voor Wilma is dat van de profeet Elia die naar de woestijn was gevlucht omdat men hem naar het leven stond. Moederziel alleen geeft hij de moed op. Maar dan komt een engel hem wat brood en drinken brengen. Hij blijft nog in de woestijn en krijgt dan in de stilte een ontmoeting van Liefde die maakt dat hij weer verder kan.

Een humaner asielbeleid is het waarop Wilma Nijborg hoopt.

**Drs. Jan Laurier, ex-lid van de 1^e kamer voor Groen Links
President Nederlandse Woonbond, Voorzitter Federatie
Opvang**

Laatst was ik in Brussel voor een vergadering over de dak- en thuislozen. In de vergadering waren twee partijen: de 'Homeless People' en de 'Modern European Union of Homeless'. Er werd gesproken over discriminatie en er werd veel geanalyseerd. De ene partij bleef vooral hangen in de beschrijving van de problemen, terwijl de andere partij begon na te denken over mogelijke oplossingen en zo een aanvang maakte met het scheppen van perspectief.

Ik spreek over politiek en hoop. Politici zijn ijdele mensen. Ze willen gekozen (of benoemd) worden, omdat ze de hoop hebben iets te kunnen veranderen, iets te kunnen verbeteren, tegen te houden of bij te sturen. Ze verwachten – hopen – dat anderen dat ook vinden. Dat valt nog wel eens tegen. Hoop uit ijdelheid slaat nogal eens om in ijdele hoop.

Er zijn filosofen die niet zo positief over de hoop denken.

Francis Bacon: "Hope is a good breakfast, but a bad supper".

Arthur Schopenhauer: "Het ergste moet nog komen".

Friedrich Nietzsche: "De hoop is de ergste van alle kwaden, want zij verlengt de kwelling. Het is zwakte en het is het sluiten van de ogen voor de realiteit van alle dag".

En er zijn filosofen die de hoop positief belichten.

Immanuel Kant: Wat kan ik weten? Wat moet ik doen? Wat mag ik hopen?

Ronald van de Voorst (Hoop 2009): "Hoop is de remedie tegen apathie, tegen de wanhoop en het fatalisme in, het scheidt handelingsperspectief".

Ernst Bloch is de filosoof van de hoop. Hij zegt: "Hoop is anticiperen op de toekomst. Hij maakt een verschil tussen begrepen hoop waarbinnen dingen te realiseren zijn en valse hoop gebaseerd op fantasieën".

Politici die niet kunnen zorgen dat er een perspectief is, die perspectieven niet weten te bundelen zijn niet zulke goede politici.

Borgman zegt: "Hoop kan niet gecreëerd worden, zeker niet door politici of bestuurders". Ik ben het daar van harte mee oneens. Echte, grote politici geven hoop, hoop op emancipatie. Voorbeelden daarvan zijn Nelson Mandela en Martin Luther King (I have a dream).

Voor Mandela is hoop de bekwaamheid tot verbeelding, de ideële anticipatie op de toekomst. Hoop zonder twijfel kan omslaan in totalitair denken en handelen.

Politici moeten nadenken over de begrepen hoop.

Enkele vragen van deelnemers aan Erik Borgman

Veel mensen zijn nogal cynisch ingesteld. Moet je voor hoop niet de juiste houding hebben?

Er staat: "Bekeert U, want het Koninkrijk van God is nabij". De hoop vraagt om een andere, nieuwe houding.

Hoe komt het dat er een klaagcultuur in Nederland is?

We nemen in Nederland standaard aan dat alles goed gaat. Zo is het leven niet. Dingen gaan fout. Maar als er iets niet goed gaat, dan moet iemand iets fout hebben gedaan. Het onvermogen om dingen te delen speelt hierin een factor. We moeten leren elkaar te vertellen over hoop dan kunnen we die elkaar geven, als we die zelf niet hebben. Er zijn veel meer verhalen dan er verteld worden.

In moeilijke situaties vasthouden aan het goede dat doet de hoop groeien. Als ik met mijn autistische kind bij een behandelaar zit, dan wordt het onderdeel van een protocol. Ik moet dan mijn best doen om te benadrukken, dat het niet gaat om een zaak, maar om mijn kind. Hoe moet ik met zo'n situatie omgaan?

Het helpt wellicht als je bedenkt dat degene die tegenover je zit, misschien ook niet gelukkig is met de situatie, ook onderworpen is aan het protocol. Het begrip doet een opening ontstaan om dingen bespreekbaar te maken.

Er zijn situaties die hopeloos blijken te zijn. Ik heb zo'n situatie meegemaakt met mijn moeder in het verzorgingshuis. Ik kon de situatie voor haar niet veranderen, alleen met mijn aanwezigheid iets voor haar betekenen.

Het is zo dat niet alles lukt. Je blijft toch naar mogelijkheden zoeken, als het dan niet meer voor je eigen moeder geldt, kan het opkomen toch nog ten gunste van anderen werken. De hoop houdt niet de garantie in dat iets slaagt. Vanuit de hoop handel je toch, omdat je zelf weet dat je er goed aan doet, afgezien van succes.

Hoop zit in de mens gebakken. Het is dus een antropologisch verschijnsel.

Dat is wel zo, maar ik beschouw de hoop ook als een wonder. Het komt tot uitdrukking in de mens die beeld van God is.

Het Christendom heeft een onbescheiden boodschap van hoop. Hoe voorkom je dat je als boodschapper arrogant gevonden wordt.

Het is goed jezelf voor te houden dat je ondergeschikt bent aan een verhaal dat ons is doorgegeven. Als ik dat probeer te doen en men vind mij arrogant, dan zij het zo.

Aan het eind van de dag wisselden de panelleden onder leiding van dagvoorzitter Prof.dr. Lammert Leertouwer nog wat laatste bevindingen uit. Er werd vastgesteld dat de hoop een goed onderwerp is om over te spreken. Waardering klonk ook voor de Regenboog die ter gelegenheid van haar 40 jarig jubileum zo'n symposium heeft georganiseerd. Ieder van de sprekers heeft zijn of haar ideeën over het onderwerp geformuleerd, maar gedurende de dag van de anderen weer nieuwe invalshoeken meegekregen. Waarmee het weer goed huiswaarts gaan was.

Voor de sprekers was er aan het eind van de dag een applaus en bloemen, maar ook voor salonorkest Rendez Vous die tijdens de lunch en in de pauzes voor een muzikaal intermezzo verzorgde.

Pieter Corbee deelde een bloemetje uit aan Ronald van Heijningen, Wil Sluijter en Ilse Jansen om hen te bedanken voor hun hulp bij het klaarmaken en serveren van de koffie, thee en de lunch. Een speciaal woord van dank was er voor de organisator van het symposium ds. John Boon.

Tot slot werd het gedicht “De Hoop” van Vaclav Havel voorgelezen. Door de sprekers aangedragen kenmerken van de hoop zijn hierin kernachtig terug te vinden.

Hoop

Diep in onszelf dragen wij de hoop
Als dat niet het geval is,
is er geen hoop meer.

Hoop

is een kwaliteit van de ziel
en hangt niet af
van wat er in de wereld gebeurt.

Hoop

is niet voorspellen
of vooruitzien.
Het is een gerichtheid van de geest,
een gerichtheid van het hart,
voorbij de horizon verankerd.

Hoop

in deze diepe en krachtige betekenis
is niet hetzelfde als vreugde
omdat alles goed gaat
of bereidheid je in te zetten
voor wat succes heeft.

Hoop

is ergens voor werken
omdat het goed is,
niet alleen
omdat het kans van slagen heeft.

Hoop

is niet hetzelfde als optimisme.
Evenmin de overtuiging
dat iets goed zal aflopen.
Wel de zekerheid dat iets zinvol is
ongeacht de afloop,
het resultaat.

Vaclav Havel

**Verslag Frances Verhaar
Foto's Frans Voets**